

Václav Slavík Kde se vládne

Prakticky po třetí v období posledních dvaceti let je v našich podmínkách kladena otázka: Kde se vládne? Stojí nejen před teorií, ale zejména před praxí státních a společenských orgánů, obrací se k činnosti KSČ. Již skutečnost, že je v tak krátkém časovém sledu znovu a znovu kladena, svědčí o tom, že na ni nebyla dávana uspokojivá reálná odpověď. Poslední vývoj v souvislosti s dopisem pěti komunistických a dělnických stran Komunistické straně Československa a kampani, která se kolem něho v těchto zemích rozvířila, potvrzuje, že nelze vyloučit ani mezinárodní aspekt naší otázky. Neznamená to ovšem, že tento aspekt a vlivy zde nebyly již tehdy, když se na ni odpovídalo v minulosti.

Stačí si znovu přečíst protokol prosincového a lednového pléna ÚV KSČ, aby bylo zřejmé, že ti, kteří tehdy usilovali o důsledné a okamžité oddělení funkce prvního tajemníka a presidenta republiky, neměli na mysli jen tuto jevovou stránku mocenského problému. Nešlo jim také jen o to, že je potřeba oslabit moc marxisticky nevzdělaného A. Novotného.

Jestli je možné nám, kteří jsme byli nějak „u toho“, něco vytýkat — což je zcela na místě — pak to, že jsme proti A. Novotnému nevystoupili již dříve, ačkoli zde byla řada vážných signálů jak z naší vlastní zkušenosti, tak ze stranické i širší veřejnosti. V tom jsme tehdy byli každý více či méně poplatní systému, ve kterém jsme pracovali, a nemá cenu to skrývat. Jednotlivé, dílčí pokusy a snahy překonat soustředění moci ve straně prakticky v jedné osobě, která pak ve jménu strany a státu stála nad společností, ukázaly, že nemá jí v daném systému naději na úspěch. Znamenaly však zároveň sbírání sil, zření procesu, který vyvrcholil koncem minulého roku.

Podstata prosince a ledna je v návratu k vlastním posláním komunistické strany, je to nový pokus o zodpovězení otázky po jejím vztahu ke společnosti a státu. Kontinuita československého jara s předchozím vývojem je pak především v tom, že si klade obdobné otázky a hledá na ně adekvátní odpověď, zbavenou pověr a iluzí. V praxi tak naplňuje marxovský výrok o socialistických revolucích, které se samy neustále kritizují, posmívají se svým polovičatostem a pozvedávají se k novým úkolům. Tato metoda musí zůstat každé revoluci vlastní a platí i pro naši polednovou skutečnost a vývoj.

Otázku, kde se vládne, položil poprvé Gottwald na počátku padesátých let, která znamenají největší krizi v poválečném období. Odpovídá na ni tak, že fakticky zdůvodňuje osobní vládu. Zdůrazňuje, že se nevládne ani u Prašné brány (ÚV KSČ), ani ve Strakovce (vláda), ale — připomíná Kreml se Stalinem — že by mělo být u nás stejně jasno, jako je tomu v Moskvě. V tom

to pojetí se nejen naprosto ztrácí vztah strany a státu, ale zcela mizí i lid. Přesto, že tehdy platná Ústava 9. května svrchovanost lidu hlásala.

Tím nechci říci, že praxe byla zcela identická s vyhlášenými postuláty. Ani na Hradě se svrchované nevládlo. Bezdůvodné represe proti komunistům i ostatním občánům, které vlastně vyhlášená teorie svým způsobem zdůvodňovala (se všemi důsledky, které z toho vyplývaly), oslabovaly stranu, stát i celou společnost.

Uplýnulo pět let, je po dvacátém sjezdu KSSS a stejná otázka byla položena znovu. A to proto — jak se uvádí — že politické byro a ústřední výbor KSČ se zcela beze zbytku (!) nevypořádaly s tím, co bylo v roce 1951 řečeno k otázce, kde se v této zemi vládne a kdo vládne. „Nejasnosti v tomto směru způsobily mnoho škod na úseku bezpečnosti, armády, v oblasti kultury, v našem hospodářství i jinde. Jasně je třeba říci, že naše komunistická strana jako vedoucí strana musí energicky bojovat proti všem pokusům, směřujícím k oslabení nebo snížení vedoucí úlohy strany ve výstavbě státu, v celém našem politickém, veřejném, hospodářském a kulturním životě.“ (A. Novotný na zasedání ÚV KSČ 29. března 1956.)

Nejde nyní o to, zkoumat, jak tato formulace vznikla, proč došlo k polovičatostem. Rozhodně ne proto, že by tehdy neexistovalo hlubší poznání.

Jde však o odpověď v každém směru deformovanou. Jednak není vůbec jasné, s čím se ÚV nevypořádal, jakým pokusům o snížení své úlohy se má strana bránit. Vždyť tehdy sílily ve stranických organizacích snahy, aby se celá strana i její členstvo skutečně podílely na formování stranické politiky. To by ve svých důsledcích nutně vedlo k vypořádání se s nezákonnostmi počátků padesátých let. Došlo by k tomu, že by plénum ÚV začalo hrát úlohu nejvyššího orgánu strany mezi sjezdy. V uvedené odpovědi je však strana nadále ztotožňována se státem, společností, což jí právě brání skutečně hrát vedoucí politickou úlohu. Z odpovědi a zejména z další praxe vyplývá byrokraticko-administrativní představa vládnutí, která ani v následujících letech nezůstala jen na papíře, ale naopak stále sílila. Tyto tendence byly tehdy posilovány i mezinárodními vlivy nebo odvoláváním se na ně. Cesta z krize nebyla tehdy nalezena. Rozhodující vinu na tom má právě fakt, že položená otázka nebyla zodpovězena.

Na obou základních příkladech je možné názorně demonstrovat, že teoretické otázky, jejich formulování i spory o ně mají základní význam. Politika, která se tváří vědecky, ohání se marxismem, ale rozchází se s ním i ve slovech, nemůže se s ním nerozcházet v činech. Tak tomu bylo na počátku i ve druhé polovině padesátých let.

V představách Marxe i Lenina je komunistická strana především ideovou a politickou silou. Nemůže

uznává — vidí celou dělnickou třídu v podstatě jako jedinou „vyčkávací“ (tedy vlastně neprogresivní, ne-li reakční) masu, jako jakéhosi tupě sedícího medvěda, který se jen nevrle ohání tlapou proti dorážejícím včelám demokratizace a čeká „moudře“ a trpělivě na svou chvíli, až se jediným skokem zmocní medu, jež pilně a bojovně včelky nanosily.

Kdo to vlastně dělníky „vyšaltoval“ a dezinformoval? Kdo to s nimi nepočítá ve „svě hře“? Je to snad Dubček? Šik? Černík? Špaček? Kriegl? Nebo Smrkovský? Cožpak by progresivní křídlo mohlo zvítězit bez podpory dělníků z rozhodujících závodů, bez značné podpory dělnictva celé země? O koho se opřeli ti, kteří podle Švestky s dělníky „v této hře“ nepočítali? Snad pouze o inteligenci, nebo — nedej bůh — o bájně „protisocialistické“ síly?

Pak přišly prvé okresní a krajské konference a nyní znovu konference mimořádné. Neslyšel snad na nich O. Švestka (který se těchto konferencí jako delegát ÚV zúčastnil) hlasy dělníků, i když ovšem různé diferencované? Neslyšel nic o spojení vysokýchškolských a dělnických organizací? Jen mimochodem se zmiňuje o dělnických výborech na obranu tisku (a to i na obranu stranického tisku proti zvůli šéfredaktorů), které nemohou zastít „tendence rozvažování“ na závodech. Tuto významnou dělnickou iniciativu, i když se dosud nerozvinula tak, jak se zpočátku očekávalo, musí Švestka bagatelizovat, neboť se tu nehodí do jeho falešného obrazu dělnické třídy, která jako celek stojí „mimo dosavadní politické boje“. Neboť „tato hra“ není pro něho obrodným politickým a společenským procesem, uvádějícím do pohybu nejen jednotlivce, ale i masy, nýbrž asi jen jakýmsi nevitáním pučem, palácovým převratem, nečistou hrou o moc mezi klikami a skupinkami.

Hluboce se však soudruh Švestka mylí. Nevím, s jakými dělníky přišel do styku. Sám jsem mnohokrát mluvil s dělníky, kteří přicházeli do redakcí, s důvěrou hledali kontakty s novináři, zakládali výbory na obranu tisku a demokratických svobod, horlivě se informovali, jak a kdy zakládat dělnické či podnikové rady, přinášeli nám novinářům spousty svěžích podnětů a neotřelých myšlenek. Pravda, jsou i jiní dělníci, ti, kteří se zajímají o docela jiné věci, lhostejní, takoví, jimž celý demokratizační proces může „být ukradený“. A není jich málo, ostatně takových je mnoho ve všech vrstvách obyvatelstva. To však vůbec nedává Švestkovi právo, aby celou třídu líčil jako „vyčkávací“ a dokonce jako „celkově sjednocenou nedůvěrou“ k dnešnímu obrodnému procesu a jeho nositelům. To spíše tajně přání bylo zde otcem myšlenky.

Ne nadarmo si O. Švestka nevíšil obrovského proudu rezolucí ze závodů, plynoucího od počátku letošního roku bez přestání až do dneška. Držel jsem v ruce zejména některé z těch tisíců rezolucí a dopisů. Byly mezi nimi mnohé z nejružnějších závodů, stovky

podpisů se tísnily na papíru umaštěném strojním olejem a se stopami sazí, podpisy leckdy nevypsanou rukou. Ne, tyto dělnické dokumenty nelze zfalšovat.

Proč potřeboval Oldřich Švestka takto vyličit dělnickou třídu? Nastupuje rozuzlení zápletky aneb tragikomedie akt druhý: aby mohl dělníky infikovat obavami o jejich sociální jistotu. Zase má částečné pravdu. Stávky, mzdové požadavky o tom neklamně svědčí. Podle Švestky však tato obava „sjednocuje nyní dělnictvo“ v jeho základním (vyčkávacím) postoji vůči dnešnímu politickému procesu a jeho progresivním nositelům. Ano, nemůže nepřiznat očividní krach „dělnické politiky“ minulých dvaceti let. Politiky, na niž „doplátila především dělnická třída“, jejíž „práva byla v mnohém promarněna“. To však nebylo na této politice to podstatné. „Minulá politika“ (tj. politika Novotného a spol., Oldřichem Švestkou tehdy plně podporovaná) „přinesla dělníkům jednu podstatnou věc“ — sociální jistotu.

Není tedy pravda to, co snad už každý ví, že právě tato „minulá politika“ se svým nerozumným hospodařením a kádrovým paskvilem přivedla naše hospodářství na pokraj zkázy a do havarijního stavu, celou společnost pak do hluboké ekonomické, politické i morální krize. Že právě tato minulá „dělnická politika“ způsobila to, že se dnes vskutku otřásla i sociální jistota, a to nejen dělníků, ale i ostatních zaměstnanců, o důchodcích, ženách, mládeži už ani nemluvě.

Nikoliv, podle Oldřicha Švestky bere dělníkům sociální jistotu dnešní obrodný politický proces a jeho představitelé, kteří chtějí denivelizovat nesmyslnou a ekonomicky zhoubnou rovnostářskou mzdovou politiku, postupně podle možnosti napravit nejhorší sociální křivdy a nespravedlnosti v odměňování za práci, umožnit v budoucnosti otci rodiny, aby své děti uživil ze své zasloužené mzdy, již je každý dělník hoden, likvidovat zbytečné a neproduktivní aparáty, jež mu ujíždají velký kus z každého krajíce.

Kdo se může a musí bát takové nové a skutečné dělnické politiky? Neschnopí a nevzdělání, kteří sedí léta na místech, na něž nestačí, flákači, kteří na stavbách a v kancelářích produktivně pracují tak zhruba dvě hodiny denně, aby se neřeklo, bývalí cenzori a aparátníci, zvyklí rozhodovat o všem možném bez znalosti věci a proti zdravému rozumu, meloucháři a zloději, všichni nepotřební a zbyteční, kteří se zuby nehty drží svých vysezených teplých míst. Ne však nejlepší část dělnické třídy, kterou Švestka marně vyzývá k vyčkávání a kladení nedůvěřivých otázek a kterou straší „představou ještě hlubší sociální nejistoty nebo sociálních otřesů“, jež se podle něho skrývají v dnešním demokratizačním procesu a v nové, opravdu dělnické politice. Odkdypak se komunistický novinář orientuje na nejzaostalejší části dělnické třídy, místo na její nejprogresivnější část, již bývalo zvykem nazývat avantgardou?

ani být něčím jiným, protože je jenom částí společnosti, usiluje být avantgardou dělnické třídy a ostatních pracujících. To samozřejmě neznamená, že není i zcela určitým faktorem moci. Je jím svým programem, svým působením na veřejnost, prací komunistů ve státních a veřejných funkcích. Ne však tím, že stojí nad společností, že nejen neuznává, ale dokonce potlačuje jakoukoli politickou iniciativu mimo své řady, zejména mimo vládnoucí špičku, že neusiluje o dialog a určité splývání mezi mocí „dole“ a „nahore“.

Nelze ani v rozvíjející se socialistické společnosti nevidět, že existují vedoucí a vedení, vládnoucí a ovládaní, a to na různých stupních společenského života. Konstatování tohoto stavu neznamená však smířovat se s ním, nýbrž nutně podněcuje k jeho relativizování, k tomu, abychom učinili demokratismus socialistické společnosti skutečně reálným.

I dnes se tedy musíme vracet ke zdřoum československého jara, být zejména v zásadních otázkách kritičtí k naší vlastní skutečnosti. Akční program KSČ dává podle mého názoru svým duchem a zvlášt' v některých pasážích důslednou odpověď na otázku „kde se vládne“. Zdůrazňuje, že do orgánů celé společnosti vybírá vedoucí představitele tato společnost a její jednotlivé složky, a že za svou činnost odpovídají funkcionáři všem občanům.

Je zde provedeno dosti důsledné oddělení strany od státu. To v praxi umožňuje straně hrát významnou úlohu při výstavbě státu i provádět nezbytnou kritiku případných slabých stránek státní činnosti. Komunisté se přitom nevzdávají úsilí o avantgardní vedoucí politickou úlohu ve společenském životě.

„Vedoucí úloha strany byla v minulosti často chápána jako monopolní soustředování moci v rukou stranických orgánů. To odpovídalo falešné tezi, že strana je nástrojem diktatury proletariátu. Toto škodlivé pojetí oslabovalo iniciativu a odpovědnost státních, hospodářských i společenských institucí, poškozovalo autoritu strany a znemožňovalo jí vykonávat své nejlustnější funkce.“

Stejně ovšem nemůže stát být pouhým vykonavatelem vůle komunistické strany. Může jím být jen natolik, pokud se tato vůle ztotožňuje s nejprogressivnějším jádrem společnosti, s vůlí širokých vrstev dělnictva, rolníků a inteligence.

Pro komunistickou stranu platí, že uskutečnění každého jejího projektu, návrhu společenského dosahu, může být zabezpečeno jen tehdy, když najde podporu, vyvolá skutečnou iniciativu rozhodujících složek společnosti, především dělnictva. Stejný smysl a důvod má i skutečně živá aliance mezi inteligencí a dělnictvem, mezi městem a vesnicí.

Reálná odpověď na otázku „Kde se vládne?“ má v naší dnešní skutečnosti mnoho aspektů, které v časopisecké úvaze lze sotva nadhodit. V současnosti vidím tři úskalí, která je nutné překonávat, aby naše

odpověď mohla být rozvíjením marxistického myšlení i praxe.

Politické otázky života společnosti, to jest vztahů mezi skupinami, vrstvami obyvatel, mezi organizacemi, vznikajícími na socialistické půdě, nelze řešit jinak, než politickými prostředky. Sklon k administrativnímu, ke kabinetnímu politice, jehož rezidua přezívají z předlednových poměrů, je nebezpečím, které může jen oslabit náš budoucí postup.

I v socialistické společnosti má moc — byť sebe-demokratičtější, vždy nutně soustředěná ve vrcholných orgánech — svou neustálou a důležitou protiváhu v nižších člancích moci a zejména pak v kontrole, poznání, vůli a aktivitě, která existuje v nejnižších vrstvách společnosti. Vrcholné orgány nemohou tyto mocenské prvky dole pouze registrovat, brát na vědomí, ale musí je respektovat ve vzájemném dialogu, který povede k upevnění socialismu zdola i shora.

Konečně jde o to, aby zejména ve vrcholných orgánech panovalo vždy jasné vědomí, že se vládne v určité zemi, v této zemi. To neznamená nepřihlížet k nutným mezinárodním spojením socialistické země. Ale naše země může přispívat k rozvinutí a posílení těchto svazků jen tehdy, když její suverenita — lidu, vrcholných politických a státních orgánů — bude naprostá.

LL č. 22. 25. července 1968

Ivan Bystřina

Takzvaná dělnická politika

Dnes zkompromitování politikové kolem Novotného a spol. se vyznačovali mimo jiné tím, že se vychloubali svou „dělnickou politikou“.

14. července si šéfredaktor Rudého práva otiskl ve svém listě úvahy o „otázkách dělnické politiky“. Četl jsem článek několikrát, pátraje po jeho smyslu a cíli. Nenašel jsem v něm však nic víc než směs poloprávy, demagogie a prázdných frází. A to je pozoruhodné.

Pozoruhodné je především to, jaký obraz si O. Švestka učinil o dělnické třídě, o její aktivitě a její pozici v dnešním politickém procesu. Dělnictvo je dnes podle jeho názoru zdánlivě pasivní, inklinuje k vykčávání, převládá u něho rozvažování, „moudrá“ opatrnost a rozvaha. A na tom nesporně kus pravdy. Proč však tomu tak je? Protože byli dělníci (kým?) z probíhajícího společenského procesu „vyšaltováni“, byli dezinformováni, nebyli jim předloženy další platformy (o jaké platformy by asi Švestkovi šlo?), nemohou si svobodně vybírat (mezi kým? mezi Novotným, Švestkou a Dubčekem?), prostě od začátku se s nimi příliš nepočítalo „v této hře“ (!“).

Švestka — ač jistou „diferencovanost“ dělnictva